

Теоретичні основи дослідження готовності соціального працівника до роботи з особами, що мають особливі освітні потреби

Г. С. Скачкова

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна
Corresponding author. E-mail: anyalomova@gmail.com

Paper received 19.10.17; Revised 22.10.17; Accepted for publication 23.10.17.

Анотація. В статті акцентована увага на необхідності формування готовності соціального працівника до професійної діяльності з особами, що мають особливі освітні потреби. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури надається визначення поняттю готовності з точки зору трьох підходів. Представлено та охарактеризовано мотиваційний, орієнтаційний, когнітивний, операційний та особистісний компоненти, які складають структуру готовності фахівця до роботи.

Ключові слова: *готовність, професійна діяльність, соціальний працівник, особа з особливими освітніми потребами.*

В Україні останнім часом досить активно розвивається інклюзивний напрямок освіти, який передбачає активне включення осіб, що мають обмежені можливості в освітнє середовище з метою їх подальшої успішної соціалізації. Це пов'язано, в першу чергу, із гуманізацією освіти в цілому, та тим, що «держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами» [0], про що зазначається в Законі України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року. Цим же нормативно-правовим актом надається визначення поняттю особи з особливими освітніми потребами, під яким розуміється «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [0]. Для організації якісного навчально-виховного процесу для такої категорії здобувачів, система інклюзивної освіти передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців, мультидисциплінарної команди, елементом якої є соціальний працівник.

Постійна взаємодія з людьми, що мають обмежені можливості – це складне завдання для фахівця соціальної роботи, адже йому необхідно допомогти клієнту адаптуватись в суспільстві та стати повноправним членом соціуму. Тому, окрім того, що соціальний працівник має володіти великою кількістю знань та вмінь щодо успішної взаємодії з особами, що мають особливі освітні потреби, важливим є рівень готовності фахівця для роботи з ними.

Однак, аналіз педагогічної літератури дає нам право констатувати, що проблема структури готовності соціальних працівників до роботи з особами, що мають особливі освітні потреби, не є достатньо висвітленою.

Актуальність її вирішення наводить автора на думку, що існують протиріччя між потребою суспільства у висококваліфікованих фахівцях із соціальної роботи та рівнем готовності студентів і випускників спеціальності «соціальна робота» включатись в діяльність, пов'язану з особами, що мають особливі освітні потреби. Слід відмітити ще одне протиріччя, яке полягає у необхідності формування всіх компонентів готовності фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності та недостатньою увагою до цієї проблеми під час їх підготовки у вищих навчальних закладах.

В педагогіці та психології готовність до здійснення професійної діяльності розглядається в роботах Б. Ананьєва, Г. Гаврілова, М. Дьяченко, Л. Кандибович, В. Крутецького, А. Петровського, С. Рубінштейна,

В. Сластеніна, С. Смірнова. Готовності соціальних працівників з позиції різних наук присвячено праці В. Ярьської-Смірнкової, І. Зимньої, І. Іспулової, Б. Шапіро, Л. Гуслякової, П. Павленок. Проте в цих роботах розглядаються лише загальні особливості готовності соціальних працівників до професійної діяльності, без урахування категорії клієнтів, з якими вони працюють, зокрема, з особами, що мають особливі освітні потреби.

Метою статті є аналіз наукових досліджень з питання готовності соціального працівника до роботи з особами, що мають особливі освітні потреби.

В роботі з особами, що мають особливі освітні потреби, соціальні працівники окрім високого рівня теоретичної та практичної підготовленості, ще повинні володіти навичками успішної взаємодії з клієнтом, мати достатній рівень мотивації для успішного виконання професійної діяльності. Запорукою ефективності соціальної роботи з такою категорією здобувачів є рівень готовності соціальних працівників до роботи з такою категорією клієнтів.

На підставі аналізу наукових праць видатних вчених-психологів та педагогів щодо питання готовності до професійної діяльності, слід виділити три головні підходи до трактування цього поняття.

Автори першого із підходів до розуміння готовності, серед яких можна виділити Г. Гаврілова, М. Дьяченко, В. Сластеніна, С. Смірнова, визначають готовність як якість особистості і як стійку характерну рису. Відтак, В. Сластенін зазначає, що готовність – це поєднання таких елементів особистості людини: мотивації до діяльності (позитивного відношення до неї); знань, вмінь та навичок, необхідних для успішного виконання роботи; вимог тієї чи іншої професії до якостей фахівця; важливі особливості процесів мислення [0]. Отже, на підстав вищезазначеного можна стверджувати, що В. Сластенін визначав готовність до діяльності як інтегровану якість особистості.

Представники другого підходу, що визначає готовність як здатність до діяльності, приділено увагу роботам В. Крутецького, А. Петровського, С. Рубінштейна. Зокрема, В. Крутецький та ін. в даному аспекті звертає увагу на те, що готовність є сукупністю дидактичних, творчих, комунікативних здібностей людини. В цьому підході мова йдеться про важливий зв'язок особистісної та діяльнісної сторін готовності до професійної діяльності [0].

Третій підхід зосереджує увагу на поєднанні пер-

шого та другого підходів до розуміння поняття готовності до професійної діяльності. Яскравим її представником є Б. Ананьєв, думка якого сходиться до того, що, характеризуючи готовність до діяльності, важливого значення набуває визначення внутрішньої сили особистості майбутнього фахівця, її потенціалу, що є необхідним для підвищення рівня професіоналізму в подальшому [0].

До представників третього підходу слід віднести також М. Дьяченко та Л. Кандибович, які під готовністю розуміють стан особистості, коли вона має внутрішню налаштованість на певну поведінку при виконанні професійних обов'язків, а також має установку на цілеспрямовані успішні дії [0, с. 4]. На думку зазначених авторів, для того, щоб фахівець мав високий рівень професійної готовності до роботи, необхідним є поєднання психологічної складової (наявність установок) та практичної (володіння професійними вміннями та навичками). М. Дьяченко та Л. Кандибович в цьому контексті виділяють і компоненти професійної готовності, які можна віднести до змісту готовності до професійної діяльності фахівців будь-якої сфери: мотиваційний, емоційно-вольовий, орієнтаційний, операційний, оціночний. [0, с. 53].

Таким чином, професійна готовність до роботи може розглядатись з точки зору трьох підходів: як специфічний стан особистості; як стан підготовленості особистості і як сукупність психологічних, моральних, професійних якостей особистості.

Вивчення наукових педагогічних джерел дає підстави констатувати, що дослідженню з питань готовності до професійної діяльності соціальних працівників приділено недостатню увагу. Аналіз теоретичних основ готовності фахівців соціальної сфери з позиції філософського підходу спостерігається в роботах В. Ярської-Смірної [0]. Психологічний аспект готовності розглядають російські дослідники І. Зимня, І. Іспулової [0], Б. Шапіро [0]. З точки зору соціології, готовності до професійної діяльності у соціальних працівників приділено увагу в роботах Л. Гуслякової [0], П. Павленок [0].

Зміст готовності соціального працівника до роботи з особами, що мають особливі освітні потреби, має структуру, яка складається із визначених компонентів.

Першим із них є мотиваційний компонент, виділення якого в професійній діяльності соціальних працівників досить виправдано. Наприклад, В. Асеев, досліджуючи мотивацію, визначає мотиваційний компонент готовності як потребу в діяльності і зовнішнім по відношенню до діяльності мотивом, що визначає цільову установку [0, с. 104-105]. Інша дослідниця А. Маркова вважає, що мотивацію складає чотири види спонукання: значення, потреби, мета, зацікавленість [0].

Аналіз досліджень психологічних досліджень дає підстави стверджувати, що мотиваційний компонент готовності соціальних працівників представляє собою позитивне відношення до професії та прагнення до досягнення успіху.

Мотиваційний компонент готовності соціального працівника до роботи особами, що мають особливі освітні потреби передбачає альтруїстичну мотивацію,

тобто бажання допомогти особам з обмеженими можливостями досягти успіху в навчанні. Окрім цього це може бути соціальна цінність даної професії. Випускники спеціальності «соціальна робота» мають чітко розуміти, що діяльність, пов'язана із людьми, що не можуть самостійно соціалізуватись в житті, є суспільно значущою. Також мотивація майбутнього фахівця може характеризуватись бажанням до самореалізації саме в сфері інклюзивного навчання.

Отже, мотиваційний компонент готовності соціальних працівників до роботи з особами, що мають особливі освітні потреби – це позитивне відношення до даного виду діяльності, прагнення ефективної роботи з такою категорією клієнтів, успішно виконувати свої функції та поставлені завдання; прагнення досягти успіху в професійній діяльності.

Цілеспрямоване навчання у вищому навчальному закладі майбутніх соціальних працівників дозволяє їм розвивати суб'єктивне уявлення своєї професійної Я-концепції, створювати усвідомлений образ свого професійного майбутнього. Одним із головних елементів процесу успішної трудової діяльності є чітке уявлення портрета особистості майбутнього соціального працівника, який працює з особами, що мають особливі освітні потреби. Це виступає основою орієнтаційного компонента готовності фахівця.

Формування орієнтаційного компонента здійснюється під час вивчення дисциплін, спрямованих на роботу із особами, що мають особливі освітні потреби. Крім цього, вимоги, які висуваються до особистості соціального працівника як професіонала, наведено в Етичному кодексі соціальних працівників, який був прийнятий Національною асоціацією соціальних працівників. В 2005 році подібний документ було прийнято і в Україні наказом Міністерства України у справах молоді та спорту. Цей нормативний документ містить норми поведінки фахівця із соціальної роботи стосовно клієнтів, колег, професії та взаємодіючих організацій. Знання цих стандартів, а також вимог до особистості фахівця, який працює з особами, що мають особливі освітні потреби, складає орієнтаційний компонент готовності соціального працівника до роботи з такою категорією клієнтів.

Висококваліфікована професійна діяльність з дітьми та молоддю, що мають особливі освітні потреби, неможлива без арсеналу теоретичних знань із різних галузей науки: освіти, соціальних та поведінкових наук, управління та адміністрування, охорони здоров'я. Адже, соціальний працівник має виступати в ролі педагога, психолога, соціолога, організатора своєї діяльності та навчального процесу підопічного, володіти знаннями щодо діагнозів клієнтів, особливостей фізіології та розвитку людини, основ реабілітації таких осіб і т.д. Ці знання складають основу когнітивного компонента готовності соціальних працівників. Їх перелік наведено також в освітньому стандарті для підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 231 соціальна робота, проте в цьому документі приділено увагу тільки загальним компетентностям, якими повинен володіти майбутній фахівець із соціальної роботи.

Окрім набуття теоретичних знань та практичних навичок, майбутньому фахівцю, який збирається пра-

цювати в навчальних закладах з дітьми та молоддю, що мають особливі освітні потреби, необхідно також вміти застосовувати ці знання на практиці. Через це цим доцільним є виділення четвертого компонента готовності соціального працівника для роботи з «особливими» клієнтами – операційного. В даному контексті сутність цього компоненту полягає в тому, щоб соціальний працівник міг практично застосовувати прийоми спілкування з особами, які мають різні діагнози; мав змогу ефективно взаємодіяти із педагогами, адміністрацією навчального закладу, іншими фахівцями та організаціями з метою побудови індивідуального програми для клієнта, за допомогою якої він досяг успіху на рівні зі своїми однолітками.

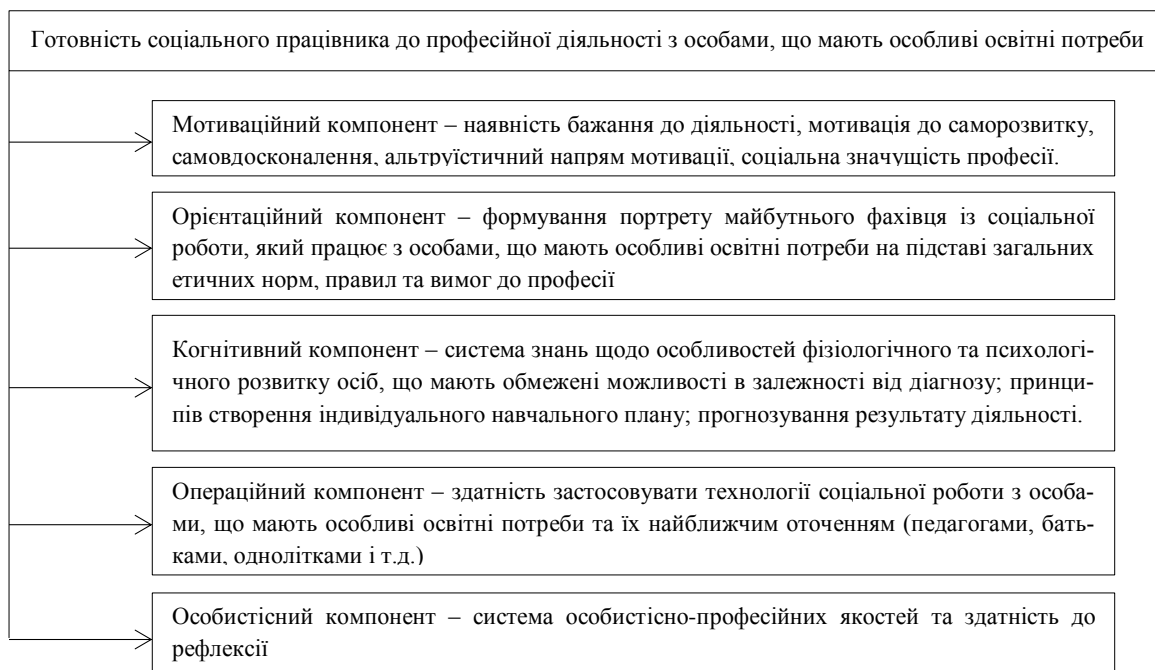
Робота із особами, що мають особливі освітні потреби вимагає від фахівця також розвиток важливих особистісно-професійних якостей особистості фахівця, що складає ще один, особистісний компонент його готовності до діяльності. Соціальний працівник, який працює в інклюзивних закладах, повинен володіти толерантністю, адже підопічні, з якими він працює, мають різні діагнози і можуть по-різному реагувати

на ту чи іншу ситуацію. Відповідальність є не менш важливою професійною якістю, оскільки від грамотно складеного індивідуального плану роботи з особою, що має обмеження, від правильно організованого процесу взаємодії, залежить майбутнє клієнта. Тому соціальний працівник, що працює в інклюзивних закладах, має нести відповідальність з своєю роботою. Третя професійна якість – наполегливість, яка полягає в тому, що, працюючи із особами, що мають особливі освітні потреби, не завжди результат може досягатись одразу. Через це, фахівець не повинен складати руки, а наполегливо досягати мети своєї та клієнта.

Працюючи в інклюзивних навчальних закладах, одним із елементів особистісного компоненту готовності соціальних працівників є також здатність до рефлексії, тобто об'єктивного оцінювання своїх дій. Рефлексія, як зазначав С. Рубінштейн, визначає моральну позицію особистості та відповідальність фахівця за те, що він зробив [0]. Рефлексія допомагає соціальному працівнику оцінювати переваги та недоліки своєї діяльності і вчасно виправляти останні.

Виходячи із вищезазначеного, саме мотиваційний, орієнтаційний, когнітивний, операційний та особистісний компоненти складають структури готовності

мотиваційного, орієнтаційного, когнітивного, операційного та особистісного компонентів готовності соціальних працівників, вміння оцінити свій рівень

соціального працівника до роботи із особами, що мають особливі освітні потреби.

Таким чином у висновку зазначимо, що розвиток

готовності до професійної діяльності сприятимуть більш ефективній взаємодії в процесі трудової діяльності із особами, що мають особливі освітні потреби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. К психологизации студенческого возраста // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. С. 14–19.
2. Асеев В. Г. К структуре мотивации деятельности // Проблема деятельности в советской психологии (Тезисы докладов к V Всесоюзному съезду Общества психологов). М. 1977. С. 100–105.
3. Гуслякова Л. Г. Особенности организации подготовки профессиональных социальных работников в России (1991-2009) // Вестник Мордовского университета. 2010. № 5. С. 151–161.
4. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: Изд-во БГУ, 1976. 176 с.
5. Испулова С. Н. Профессиональная подготовка студентов университета к индивидуальной социальной работе : автореф. дис... канд пед. наук / С. Н. Испулова. Магнитогорск, 2003. 20 с.
6. Крутецкий В. А. Психология : учебник для учащихся пед. училищ. М.: Просвещение, 1980. 352 с.
7. Маркова А. К. Пути исследования мотивации учебной деятельности школьников // Вопросы психол. 1980. № 5.

- С. 47–59.
8. Павленок П. Д. Введение в специальность. Социальная работа : учебное пособие. М. : Наука, 2007. 128 с.
  9. Про освіту / Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // Верховна рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 06.10.2017).
  10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2002. 720 с.

11. Сарри Р. Отбор студентов и обучение их социальной работе / пер. с англ. Ю. Б. Шапиро. М.: АспектПресс, 2006. 157 с.
12. Слостенин В. А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 576 с.
13. Ярская-Смирнова Е. Р. Социальная сфера: подготовка кадров // Социальная работа. 2007. № 4. С. 32–34.

REFERENCES

1. Ananiev, B.G. To the psychology of the student age // Modern psychological and pedagogical problems of the higher school. Leningrad: Leningrad State University, 1974. P. 14-19.
2. Aseev, V.G. To the structure of activity motivation // The problem of activity in Soviet psychology (Theses of reports to the V All-Union congress of the Society of Psychologists). Moscow. 1977. P. 100-105.
3. Guslyakova, L.G. The organization of training of professional social workers in Russia (1991-2009) // Bulletin of the Moldavian University. 2010. № 5. P. 151-161.
4. Dyachenko, M.I., Kandybovich, L.A. Psychological problems of readiness for activity. Minsk: BSU, 1976. 176 p.
5. Ispulova, S.N. Professional training of university students for individual social work: the author's abstract. dis ... PhD / S.N. Ispulova. Magnitogorsk, 2003. 20 p.
6. Krutetsky V.A. Psychology: a textbook for students pedagogical schools. Moscow: Enlightenment, 1980. 352 p.
7. Markova, A.K. Ways to study the motivation of school children's educational activity // The questions of psychology, 1980. № 5. P. 47-59.
8. Pavlenok, P.D Introduction to the specialty. Social work: a study guide. Moscow: Science, 2007. 128 p.
9. About Education / The Law of Ukraine, September 9, 2017 № 2145-VIII // The Supreme Council of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (the date of the view 06.10.2017).
10. Rubinshtein, S.L. Fundamentals of General Psychology. St. Petersburg: Peter, 2002. 720 p.
11. Sarri, R. Selection of students and training their social work / trans. with English. Yu. B. Shapiro. Moscow: AspectPress, 2006. 157 p.
12. Slastenin, V.A. Pedagogy: Textbook. allowance for stud. supreme. ped. training. institutions. Moscow: Publishing Center "Academy", 2002. 576 p.
13. Yarskaya-Smirnova, E.R. Social sphere: training of personnel // Social work. 2007. № 4. P. 32-34.

Theoretical basics of research social worker's readiness to work with persons with special educational needs

G. S. Skachkova

Abstract. The article focuses attention on the need to prepare a social worker's readiness for professional work with persons who have special educational needs. Based on the analysis of psycho-pedagogical literature, a definition of the concept of readiness from the point of view of three approaches is given. Motivational, orientational, cognitive, operational and personal components that constitute the structure of a specialist's readiness to work are presented and characterized.

Keywords: *readiness, professional activity, social worker, person with special educational needs.*

Теоретические основы исследования готовности социального работника к работе с лицами с особыми образовательными потребностями

А. С. Скачкова

Аннотация. В статье акцентировано внимание на необходимости формирования готовности социального работника к профессиональной деятельности с лицами, имеющими особые образовательные потребности. На основании анализа психолого-педагогической литературы дается определение понятию готовности с точки зрения трех подходов. Представлены и охарактеризованы мотивационный, ориентационный, когнитивный, операционный и личностный компоненты, которые составляют структуру готовности специалиста к работе.

Ключевые слова: *готовность, профессиональная деятельность, социальный работник, лицо с особыми образовательными потребностями.*